

Forfatter: Kierkegaard, Søren

Titel: Enten – Eller. Første del

Citation: Kierkegaard, Søren: "Enten – Eller. Første del", i Kierkegaard, Søren: *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. 2*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Alastair McKinnon; Finn Hauberg Mortensen, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 1997, s. III. Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-ee1-txt-shoot-id917aa2aa-df31-41e6-a5ad-873e745095dc.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. 2

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

Dersom Een vilde sige: det Tragiske bliver dog altid det Tragiske, saa vilde jeg ikke have saa meget at erindre derimod, forsaavidt som dog enhver historisk Udvikling bestandig ligger indenfor Begrebets Omfang. Under den Forudsætning nemlig, at der skulde være Mening i hans Ord, og det to Gange forekommende Ord: Tragisk, ikke skulde antages at danne det betydningsløse Parenthes-Tegn om et indholdsløst Intet, maatte hans Mening vel være denne, at Begrebets Indhold ikke dethroniserede Begrebet, men berigede det. Paa den anden Side er det neppe undgaaet nogen lagtagers Opmærksomhed, hvad det læsende og theaterbesøgende Publicum allerede troer sig i hjemlet Besiddelse af som sit Actie-Udbytte af de Kunsterfarnes Bestræbelser, at der er en væsentlig Forskjel mellem den antike og den moderne Tragedie. Vilde nu Een atter her gjøre Forskjellen absolut gjældende, ved Hjælp af den først lumskelig og siden maaskee med Magt trænge sig ind mellem det Antik- og Modern-Tragiske, saa vilde hans Adfærd være ikke mindre urimelig end hiin Førstes, idet han vilde, at det Fodfæste, der var ham selv nødvendigt, var det Tragiske selv, og at dette atter var saa langt fra at kunne adskille, at det netop forbandt det antike og det moderne Tragiske. Advarende mod enhver saadan eensidig Bestræbelse for at adskille maa det ogsaa være, at Æstetikerne endnu bestandigt vende tilbage til de af *Aristoteles* opstillede Bestemmelser af og Fordringer til det Tragiske som de Begrebet udtømmende; advarende maa det være og det saa meget mere, som det maa gribe Enhver med et vist Veemod, at hvormeget end Verden har forandret sig, saa er dog Forestillingen om det Tragiske endnu væsentlig uforandret, ligesom det, at græde, endnu bestandigt er Mennesket lige naturligt. Saa beroligende som nu dette kunde synes for den, der ikke ønsker nogen Skilsmisse, mindst noget Brud, saa viser sig den samme Vanskelighed, som nys er bleven afviist, under en anden og næsten farligere Skikkelse. At man endnu bestandigt vender tilbage til den aristoteliske Æsthetik ikke blot af pligtskyldig Opmærksomhed eller af gammel Vane, det vil vist Enhver indrømme, der har noget Kjendskab til den nyere Æsthetik og ved dette forvisser sig om, hvor nøiagtigt man knytter sig til de af *Aristoteles* opstillede endnu bestandigt for den nyere Æsthetik gjældende Bevægelses-Punkter. Saasart man imidlertid træder nærmere til disse, saa viser Vanskeligheden sig strax. Bestemmelserne ere nemlig af ganske almindelig Art, og man kan forsaavidt godt være enig med *Aristoteles* og dog være i en anden Forstand uenig med ham. For ikke at foregribe den følgende Udvikling ved her strax eksempelvis at nævne, hvad der skal udgjøre dens Indhold, vil jeg foretrække at oplyse min Mening ved med Hensyn til Comedien at anstille den tilsvarende Betragtning. Hvis en gammel Æsthetiker havde sagt, at det, Comedien forudsætter, er Karakter og Situation, og at det, den vil vække, er Latter, saa kunde man vel gjerne atter og atter vende tilbage herpaa, men saasart man overveiede, hvor forskjelligt det kan være, der kan bringe et Menneske til at lee, saa vilde man snart forvise sig om, hvilket uhyre Spatium denne Fordring havde. Den, der nogensinde har gjort Andres og sin egen Latter til Gjenstand for lagttagelse, den, som i denne Bestræbelse ikke saa meget har havt det Tilfældige for Øie som det Almene, den, som nu med psykologisk Interesse har paaagtet, hvor forskjelligt det er, der i enhver Levealder vækker Latter, han vil let overbevise sig om, at den uforanderlige Fordring til Comedien, at den skal vække Latter, i sig selv indeholder en høi Grad af Foranderlighed i Forhold til den forskjellige Verdensbevidstheds Forestilling om det Latterlige, uden at dog Forskjelligheden er saa diffus, at det dertil svarende Udtryk i de somatiske Functioner vilde være, at Latteren yttrede sig ved Graad. Saaledes nu ogsaa med det Tragiske.

Det, som nu nærmest skal udgjøre Indholdet af denne lille Undersøgelse, er ikke saa meget Forholdet mellem det antike og det moderne Tragiske, som den skal være et Forsøg paa at vise, hvorledes det for det antike Tragiske Eiendommelige lader sig optage indenfor det moderne Tragiske, saaledes, at det sande Tragiske heri vil komme til syne. Men hvor meget jeg end skal bestræbe mig for, at det maa komme til syne, saa skal jeg dog afholde mig fra enhver Propheti om, at det er det, Tiden fordrer, saa dets Tilsyneladelse bliver aldeles uden Følge, og det saa meget mere, som hele Tiden mere arbejder hen til det Comiske. Tilværelsen er i den Grad undermineret af Subjecternes Tvivl, Isolationen tager bestandigt mere og mere Overhaand, Noget, man bedst kan forvise sig om, naar man giver Agt paa de mangfoldige sociale Bestræbelser. Disse bevise nemlig ligesaa meget derved Tidens isolerede Stræben, at de søge at modvirke den, som derved, at de paa en ufornuftig Maade søge at modarbejde den. Det Isolerede ligger bestandigt i at gjøre sig gjældende som Numerus; naar Een vil gjøre sig gjældende som een, saa er dette en Isolation; deri vilde vel alle Venner af Associationer give mig Ret, uden derfor at kunne eller at ville indsee, at det er aldeles den samme Isolation, naar Hundrede ville gjøre sig gjældende ene og alene som Hundrede. Tallet er altid ligegyldigt mod sig selv, og det er aldeles ligegyldigt, om det er 1 eller 1000, eller hele Verdens samtlige Beboere blot numerisk bestemte. Denne Associationens Aand er derfor i sit Princip ligesaa revolutionær som den Aand, den vil modarbejde. Da David ret vilde føle sin Magt og Herlighed, lod han sit Folk tælle; i vor Tid derimod kan man sige, at Folkene, for at føle deres Betydning lige overfor en højere Magt, tælle sig selv. Alle disse Associationer bære imidlertid Vilkaarlighedens Præg, ere som oftest dannede i et eller andet tilfældigt Øiemed, hvis Herre naturligviis Associationen er. De mange Associationer bevise saaledes Tidens Opløsthed og bidrage selv til at fremskynde den; de ere de Infusionsdyr i Statens Organisme, der tyde paa, at den er opløst. Naar var det, at Hetærierne begyndte at blive almindelige i Grækenland uden dengang, da Staten var ifærd med at opløse sig? Og har ikke vor Tid en paafaldende Liighed med hiin Tid, som end ikke selv *Aristophanes* gjorde latterligere end den virkelig var? Er ikke i politisk Henseende det Baand, der usynligt og aandeligt holdt Staterne sammen, løst, er ikke i Religionen den Magt, der fastholdt det Usynlige, svækket og tilintetgjort, have ikke Statsmænd og Præster det tilfældes, at de ligesom Augurerne fordem ikke godt kunne see paa hinanden uden et Smil? En

Eiendommelighed har vistnok vor Tid fremfor hiin Tid i Grækenland, den nemlig, at vor Tid er mere tungsindig og derfor dybere fortvivlet. Vor Tid er saaledes tungsindig nok til at vide, at der er noget til, der hedder Ansvar, og at dette har Noget at betyde. Medens derfor Alle ville herske, vil Ingen have Ansvaret. Det er endnu i frisk Minde, at en fransk Statsmand, da Portefeuilien atter tilbødes ham, erklærede, at han vilde modtage den, men under den Betingelse, at Statssecretairen blev gjort ansvarlig. Kongen i Frankrig er, som bekjendt, ikke ansvarlig, derimod Ministeren er det, Ministeren vil ikke være det, men vil være Minister, mod at Statssecretairen bliver ansvarlig, tilsidst ender det naturligviis med, at Vægterne eller Gadecommissairene blive ansvarlige. Var ikke denne Ansvarets omvendte Historie en passende Opgave for *Aristophanes!* Og paa den anden Side, hvorfor er Regjeringen og de Regjerende saa bange for at paatage sig Ansvaret, uden fordi de frygte et Angrebs-Parti, som selv igjen bestandigt gennem en lignende Scala skyder Ansvaret fra sig? Naar man nu tænkte sig disse to Magter ligeoverfor hinanden, men ikke istand til at faae fat paa hinanden, fordi den ene bestandigt forsvandt for den anden, den ene blot figurerede for den anden, vilde et saadant Anlæg vistnok ikke være uden comisk Kraft. Dette viser jo tilstrækkeligt, at det, der egentlig sammenholder Staten, er opløst, men den derved bevirkede Isolation er naturligviis comisk, og det Comiske ligger i, at Subjectiviteten som den blotte Form vil gjøre sig gjældende. Enhver isoleret Personlighed bliver altid comisk derved, at han vil gjøre sin Tilfældighed gjældende ligeoverfor Udviklingens Nødvendighed. Det vilde upaatvivlelig indeholde den dybeste Comik at lade et tilfældigt Individ faae den universelle Idee, at ville være hele Verdens Befrier. Derimod er Christi Fremtræden i en vis Forstand (i en anden Forstand er den nemlig uendelig meget Mere) den dybeste Tragedie, fordi Christus kom i Tidens Fylde og, hvad jeg med Hensyn til det Følgende især maa udhæve, bar al Verdens Synd.

Som bekjendt angiver *Aristoteles* som Kilde for Handlingen i Tragedien to Ting, $\delta\iota\nu\omicron\iota$ καὶ ἦθος, men bemærker tillige, at Hovedsagen er $\tau\epsilon\lambda\omicron\varsigma$, og Individerne handle ikke for at fremstille Charakterer, men disse blive for Handlingens Skyld optagne. Man vil let bemærke her en Afvigelse fra den nyere Tragedie. Det, der nemlig er det Eiendommelige for den antike Tragedie, er, at Handlingen ikke blot fremgaaer af Charakteren, at Handlingen ikke er subjectiv reflekteret nok, men at Handlingen selv har en relativ Tilsætning af Liden. Den antike Tragedie har derfor ei heller udviklet Dialogen til den Grad af udtømmende Reflexion, at Alt gaaer op deri; den har i Monologen og Choret egentlig de discrete Momenter til Dialogen. Hvad enten nemlig Choret mere nærmer sig til den episke Substantialitet eller til det lyriske Sving, saa angiver det dog ligesom det Mere, der ikke vil gaae op i Individualiteten; Monologen er igjen mere den lyriske Concentration og har det Mere, der ikke vil gaae op i Handling og Situation. Handlingen selv har i den antike Tragedie et episk Moment i sig, den er ligesaa meget Begivenhed som Handling. Dette ligger nu naturligviis deri, at den gamle Verden ikke havde Subjectiviteten reflekteret i sig. Om end Individet rørte sig frit, saa hvilede det dog i substantielle Bestemmelser, i Stat, Familie, i Skjæbnen. Denne substantielle Bestemmelse er det egentlig Skjæbnsvangre i den græske Tragedie og dens egentlige Eiendommelighed. Heltens Undergang er derfor ikke en Følge blot af hans Handling, men er en Liden tillige, hvorimod i den nyere Tragedie Heltens Undergang egentlig ikke er Liden, men er Gjærning. I den nyere Tid er derfor egentlig Situation og Charakter det Fremherskende. Den tragiske Helt er subjectiv reflekteret i sig, og denne Reflexion har ikke blot reflekteret ham ud af ethvert umiddelbart Forhold til Stat, Slægt, Skjæbne, men ofte endog reflekteret ham ud af hans eget foregaaende Liv. Det, der beskæftiger os, er et vist bestemt Moment af hans Liv som hans egen Gjærning. Paa Grund heraf lader det Tragiske sig udtømme i Situation og Replik, fordi der overhovedet intet Umiddelbart mere er blevet tilbage. Den moderne Tragedie har derfor ingen episk Forgrund, intet episk Efterladenskab. Helten staaer og falder aldeles paa sine egne Gjærninger.

Det her nu kort men tilstrækkeligt Udviklede vil have sin Betydning til at oplyse en Differens mellem den ældre og nyere Tragedie, som jeg anseer at være af stor Betydning, den forskjellige Art af tragisk Skyld. *Aristoteles* fordrer, som bekjendt, at den tragiske Helt skal have $\acute{\alpha}\mu\alpha\rho\tau\iota\alpha$. Men ligesom Handlingen i den græske Tragedie er en Mellemting mellem Handlen og Liden, saaledes er Skylden det ogsaa, og deri ligger den tragiske Collision. Jo mere derimod Subjectiviteten bliver reflekteret, jo mere pelagiansk man seer Individet ene overladt til sig selv, desto mere ethisk bliver Skylden. Imellem disse to Extremer ligger det Tragiske. Har Individet slet ingen Skyld, saa er den tragiske Interesse ophævet, thi den tragiske Collision er i saa Fald enerveret; har han derimod absolut Skyld, saa interesserer han os ikke mere tragisk. Det er derfor vistnok en Misforstaaelse af det Tragiske, naar vor Tid stræber hen til at lade alt det Skjæbnsvangre transsubstantiere sig i Individualitet og Subjectivitet. Man vil ikke vide Noget af Heltens Fortid at sige, man vælter hele hans Liv paa hans Skuldre som hans egen Gjærning, gjør ham tilregnelig for Alt, men derved forandler man ogsaa hans æsthetiske Skyld til en ethisk. Den tragiske Helt bliver saaledes slet, det Onde bliver egentlig den tragiske Gjenstand, mendet Onde har ingen æsthetisk Interesse og Synd er ikke et æsthetisk Element. Denne misforstaaede Stræben har nu vistnok sin Grund i hele Tidens Arbeiden hen til det Comiske. Det Comiske ligger netop i Isolationen; naar man nu indenfor denne vil gjøre det Tragiske gjældende, saa faaer man det Onde i dets Slethed, ikke den egenlig tragiske Brøde i dens tvetydige Uskyldighed. Det er ikke vanskeligt, naar man seer sig om i den nyere Literatur, at finde Exempler. Saaledes er egentlig det i mange Maader saa geniale Værk af *Grabbe: Faust und Don Juan*, bygget paa det Onde. For imidlertid ikke at argumentere af et enkelt Skrift, vil jeg hellere vise det i hele Samtidens almindelige Bevidsthed. Naar man vilde fremstille et Individ, som ulykkelige Barndomsforhold havde indvirket saa forstyrrende paa, at disse Indtryk voldte hans Undergang, saa vilde Sligt slet ikke tiltale Nutiden, og det naturligviis ikke fordi det var slet behandlet, thi jeg har jo Lov at tænke mig det udmærket behandlet, men

fordi Tiden anlægger en anden Maalestok. Den vil ikke vide af slige Kjælingerier, den gjør uden videre Individet ansvarligt for dets Liv. Gaaer altsaa Individet under, saa er dette ikke tragisk, men det er slet. Man skulde nu troe, at det maatte være et Kongerige af Guder, den Slægt, hvori ogsaa jeg har den Ære at leve. Imidlertid er det ingenlunde saa, den Kraftfuldhed, det Mod, der saaledes vil være sin egen Lykkes Skaber, ja sin egen Skaber, er en Illusion, og idet Tiden taber det Tragiske, vinder den Fortvivlelsen. Der ligger en Veemod og en Lægedom i det Tragiske, som man i Sandhed ikke skal forsmæe, og idet man paa den overnaturlige Maade, som vor Tid forsøger det, vil vinde sig selv, taber man sig selv, og man bliver comisk. Ethvert Individ, hvor oprindeligt det er, er dog Guds, sin Tids, sit Folks, sin Families, sine Venners Barn, først heri har det sin Sandhed, vil det i hele denne sin Relativitet være det Absolute, saa bliver det latterligt. Man finder undertiden i Sprogene et Ord, der ofte brugt paa Grund af Constructionen i en bestemt Casus, tilsidst ender med at blive om man saa vil selvstændiggjort som Adverbium i denne Casus; et saadant Ord har nu for den Sagkyndige eengang for alle et Tryk og en Skavank, som det aldrig forvinder; vilde det nu desuagtet gjøre Fordring paa at være et Substantiv og nu forlange at bøies gennem alle 5 Casus, saa vilde det være ægte comisk. Saaledes gaaer det ogsaa med Individet, naar det, maaskee vanskeligt nok, hentet frem af Tidens Modersliv, vil i denne uhyre Relativitet være absolut. Opgiver det derimod denne Fordring, vil det være relativt, saa har det eo ipso det Tragiske, selv om det var det lykkeligste Individ, ja jeg vilde sige, først da er Individet lykkeligt, naar det har det Tragiske. Det Tragiske har i sig en uendelig Mildhed, det er egentlig i æsthetisk Henseende i Forhold til Menneskelivet, hvad den guddommelige Naade og Barmhjertighed er, det er endnu blødere, og derfor vil jeg sige: det er en moderlig Kjærlighed, der dysser den Bekymrede. Det Ethiske, det er strængt og haardt. Naar derfor en Forbryder vil undskylde sig for Dommeren med, at hans Moder havde Hang til at stjæle og især i den Tid, da hun gik frugtsommelig med ham, saa indhenter Dommeren Sundheds-Collegiets Betænkning om hans mentale Tilstand og mener, at han har med Tyven at gjøre og ikke med Tyvens Moder. Forsaavidt her nu er Tale om en Forbrydelse, kan Synderen vel ikke flye hen i Æsthetikens Tempel, men dog vil den ogsaa have et formildende Udtryk for ham. Urigtigt vilde det imidlertid være for ham at søge dertil, thi hans Vei fører ham ikke til det Æsthetiske men til det Religiøse. Det Æsthetiske ligger bag ved ham, og det vilde være en ny Synd af ham, nu at gribe det Æsthetiske. Det Religiøse er Udtrykket for den faderlige Kjærlighed, thi det har det Ethiske i sig, men det er formildet, og hvorved, uden netop ved det Samme, der giver det Tragiske sin Mildhed, ved Continueerlighed. Men medens det Æsthetiske giver denne Hvile, førend Syndens dybe Modsætning er gjort gjældende, saa giver det Religiøse den først, efterat denne Modsætning er seet i hele sin Forfærdelse. Netop i det Øieblik, da Synderen næsten segner under den almindelige Synd, som han har lagt paa sig selv, fordi han følte, at kun jo mere han blev skyldig, desto mere var der Udsigt til at frelses, i det samme Rædselens Øieblik viser Trøsten sig deri, at det er den almene Syndighed, der ogsaa i ham har gjort sig gjældende; men denne Trøst er en religiøs Trøst, og den, som mener ad nogen anden end denne Vei, f. Ex. ved æsthetisk Forflygtigelse, at naae dertil, han har taget Trøsten forfængelig, og han har den egentlig ikke. I en vis Forstand er det derfor en meget rigtig Takt af Tiden, at den vil gjøre Individet ansvarligt for Alt; men Ulykken er, at den ikke gjør det dybt og inderligt nok, og deraf dens Halvhed; den er selvklog nok til at forsmæe Tragediens Taarer, men den er ogsaa selvklog nok til at ville undvære Barmhjertigheden. Og hvad er dog, naar man tager disse to Ting bort, Menneskelivet, hvad er Menneskeslægten? Enten det Tragiskes Veemod, eller Religionens dybe Sorg og dybe Glæde. Eller er det ikke det Eiendommelige for Alt, hvad der hidrører fra hiint lykkelige Folk, et Tungvind, en Veemod i dets Kunst, i dets Poesi, i dets Liv, i dets Glæde?

I det Foregaaende har jeg fornemmelig søgt at udhæve Forskjellen mellem den antike og den moderne Tragedie, forsaavidt denne bliver tydelig i Forskjellen mellem den tragiske Helts Skyld. Det er det egentlige Brændpunkt, hvorfra Alt udstraaler i sin eiendommelige Forskjellighed. Er Helten utvetydig skyldig, saa er Monologen forsvunden, Choret forsvunden, Skjæbnen forsvunden, saa er Tanken gjennemsigtig i Dialogen, og Handlingen i Situationen. Det Samme lader sig ogsaa udtrykke fra en anden Side med Hensyn til den Stemning nemlig, som Tragedien fremkalder. *Aristoteles* fordrer, som bekjendt, at Tragedien skal hos Tilskueren vække Frygt og Medlidenhed. Jeg erindrer, at *Hegel* i sin Æsthetik knytter sig til denne Bemærkning og ved hvert af disse Punkter anstiller en dobbelt Betragtning, som imidlertid ikke er synderlig udtømmende. Naar *Aristoteles* adskiller Frygt og Medlidenhed, saa kunde man vel med Hensyn til Frygten nærmest tænke paa den Stemning, der accompagnerer det Enkelte, ved Medlidenhed paa den Stemning, der er det definitive Indtryk. Denne sidste Stemning er det, jeg nærmest har for Øie, fordi den er den til den tragiske Skyld svarende, og derfor ogsaa har samme Dialektik i sig som hiint Begreb. *Hegel* bemærker nu herom, at der gives to Arter af Medlidenhed, den sædvanlige, der vender sig mod den endelige Side af Lidelsen, og den sande tragiske Medlidenhed. Denne Observation er nu ganske rigtig, men for mig af mindre Betydning, da hiin almindelige Rørelse er en Misforstaaelse, der ligesaa vel kan ramme den antike som den moderne Tragedie. Sandt og kraftigt er imidlertid, hvad han tilføier med Hensyn til den sande Medlidenhed: *das wahrhafte Mitleiden ist im Gegentheile die Sympathie mit der zugleich sittlichen Berechtigung des Leidenden* (Bd. 3, pag. 531). Medens *Hegel* nu mere betragter Medlidenheden i Almindelighed og dennes Forskjellighed i Individualitets-Forskjelligheden, vil jeg foretrække at udhæve Medlidenhedens Forskjel i Forhold til den tragiske Skylds Forskjel. For strax at antyde denne, vil jeg lade det »Lidende«, som ligger i Ordet: Medlidenhed, kløfte sig og tilføie hver især det Sympathetiske, som ligger i det Ord: med, dog saaledes, at jeg ikke kommer til at udsige Noget om Tilskuerens Stemning, der kunde tyde paa hans Vilkaarlighed, men paa den Maade, at jeg, idet jeg udtrykker hans Stemnings Forskjellighed, tillige udtrykker den tragiske Skylds Forskjellighed. I den antike Tragedie er Sorgen dybere, Smerten mindre; i den moderne

er Smerten større, Sorgen mindre. Sorg indeholder altid noget mere Substantielt i sig end Smerte. Smerte tyder altid paa en Reflexion over Lidelsen, som Sorgen ikke kjender. Det er i psykologisk Henseende ret interessant at iagttage et Barn, naar det seer en Ældre lide. Barnet er ikke reflekteret nok til at føle Smerte, og dog er dets Sorg uendelig dyb. Det er ikke reflekteret nok til at have en Forestilling om Synd og Brøde; naar det seer den Ældre lide, falder det det ikke ind at tænke herpaa, og dog naar Lidelsens Grund er skjult for det, er der en dunkel Ahnelse herom med i dets Sorg. Saaledes, men i fuldstændig og dyb Harmoni, er den græske Sorg, derfor er den paa eengang saa mild og saa dyb. Naar en Ældre derimod seer en Yngre, et Barn, lide, saa er Smerten større, Sorgen mindre. Jo mere Forestillingen om Skyld træder frem, desto større er Smerten, desto mindre dyb Sorgen. Anvender man nu dette paa Forholdet mellem den antike og den moderne Tragedie, saa maa man sige: i den antike Tragedie er Sorgen dybere, og i den Bevidsthed, som svarer hertil, er Sorgen dybere. Det maa nemlig bestandig erindres, at det ikke ligger i mig, men det ligger i Tragedien, og at jeg, for ret at forstaae den dybe Sorg i den græske Tragedie, maa leve mig ind i den græske Bevidsthed. Det er derfor vistnok ofte kun Eftersnakken, naar saa mange beundre den græske Tragedie; thi saaledes er det aabenbart, at vor Tid idetmindste ikke har stor Sympathi for det, der egentlig er den græske Sorg. Sorgen er dybere, fordi Skylden har den æsthetiske Tvetydighed. I den nyere Tid er Smerten større. Det er forfærdeligt at falde i den levende Guds Haand, det kunde man sige om den græske Tragedie. Gudernes Vrede er forfærdelig, men dog er Smerten ikke saa stor som i den moderne Tragedie, hvor Helten lider hele sin Skyld, er sig selv gjennemsigtig i sin Lidelse af sin Skyld. Her gjælder det nu i Lighed med den tragiske Skyld at vise, hvilken Sorg der er den sande æsthetiske Sorg og hvilken den sande æsthetiske Smerte. Den bittreste Smerte er nu aabenbart Angeren, men Angeren har ethisk, ikke æsthetisk Realitet. Den er den bittreste Smerte, fordi den har hele Skyldens totale Gjennemsigtighed, men netop paa Grund af denne Gjennemsigtighed interesserer den ikke æsthetisk. Angeren har en Hellighed, som fordunkler det Æsthetiske, den vil ikke sees, allermindst af Tilskueren, og fordrer en ganske anden Art af Selvvirksomhed. Vel har den nyere Comedie stundom bragt Angeren paa Scenen, men det viser kun Uforstand hos Forfatteren. Man har vel erindret om den psykologiske Interesse, det kan have at see Angeren skildret, men den psykologiske Interesse er atter ikke den æsthetiske. Dette hører med til den Forvirring, der i vor Tid paa saa mange Maader gjør sig gjældende: man søger en Ting der, hvor man ikke skulde søge den, og hvad værre er, man finder den, hvor man ikke skulde finde den; man vil opbygges i Theatret, æsthetisk paavirkes i Kirken, man vil omvendes af Romaner, nyde Opbyggelsesskrifter, man vil have Philosophien paa Prædikestolen og Præsten paa Kathedret. Denne Smerte er altsaa ikke den æsthetiske Smerte, og dog er det aabenbart den, den nye Tid arbejder hen paa som den høieste tragiske Interesse. Her viser det samme sig igjen med Hensyn til den tragiske Skyld. Vor Tid har tabt alle substantielle Bestemmelser af Familie, Stat, Slægt; den maa ganske overlade det enkelte Individ til sig selv, saaledes, at dette i strængere Forstand bliver sin egen Skaber, dets Skyld er altsaa Synd, dets Smerte Anger; men hermed er det Tragiske hævet. Ogsaa den i strengere Forstand lidende Tragedie har egentlig tabt sin tragiske Interesse, thi den Magt, hvorfra Lidelsen kommer, har tabt sin Betydning, og Tilskueren raaber: hjælp Dig selv, og Himlen skal hjælpe Dig; med andre Ord: Tilskueren har tabt Medlidenheden, men Medlidenhed er saavel i subjectiv som objectiv Forstand det egentlige Udtryk for det Tragiske.

For Tydelighedens Skyld vil jeg nu, inden jeg videre udfører det her Udviklede, først lidt nærmere bestemme den sande æsthetiske Sorg. Sorgen har den modsatte Bevægelse af den, Smerten har; naar man ikke ved Conseqvensmageri vil fordærve det – Noget, jeg ogsaa paa en anden Maade skal forhindre – kan man sige: jo mere Uskyld, jo dybere Sorg. Vil man urgere det, saa vil man hæve det Tragiske. Et Moment af Skyld bliver der altid tilbage, men dette Moment er egentlig ikke subjectiv reflekteret; derfor er Sorgen i den græske Tragedie saa dyb. For at forhindre utidige Conseqvenser vil jeg blot bemærke, at man ved alle Overdrivelser kun bringer det dertil, at man fører Sagen over paa et andet Gebeet. Eenheden nemlig af den absolute Uskyld og den absolute Skyld er ingen æsthetisk Bestemmelse, det er en metaphysisk. Det er egentlig Grunden til, at man altid har undseet sig for at kalde Christi Liv en Tragedie, fordi man følte, at æsthetiske Bestemmelser ikke udtømme Sagen. Ogsaa paa en anden Maade viser det sig, at Christi Liv er Mere, end hvad der lader sig udtømme i æsthetiske Bestemmelser; derved, at disse neutralisere sig paa dette Phænomen og stilles i Indifferens. Den tragiske Handling har altid et Moment af Liden i sig, og den tragiske Liden et Moment af Handling, det Æsthetiske ligger i Relativiteten. Identiteten af en absolut Handlen og en absolut Liden er over det Æsthetiskes Kræfter og tilhører det Metaphysiske. I Christi Liv er denne Identitet, thi hans Liden er absolut, da den er absolut fri Handlen, og hans Handlen er absolut Liden, da den er absolut Lydighed. Det Moment altsaa af Skyld, der bliver tilbage, er ikke subjectivt reflekteret, og dette gjør Sorgen dyb. Den tragiske Skyld er nemlig mere end den blot subjective Skyld, det er Arveskyld; men Arveskyld er ligesom Arvesynd substantiel Bestemmelse, og dette Substantielle gjør netop Sorgen dybere. Den altid beundrede tragiske Trilogi af *Sophokles: Oedipus Coloneus, Oedipus rex, og Antigone* dreier sig væsentlig om denne ægte tragiske Interesse. Men Arveskyld indeholder i sig denne Selvmodsigelse, at være Skyld og dog ikke at være Skyld. Det Baand, hvorved Individet bliver skyldigt, er netop Pieteten, men den Skyld, det derved paadrager sig, har al mulig æsthetisk Amphiboli. Man kunde her let falde paa, at det Folk, der maatte have udviklet det dybe Tragiske, var det Jødiske. Naar det saaledes hedder om Jehova, at han er en nidkjær Gud, han hjemsøger Fædrenes Forseelser paa Børnene i tredje og fjerde Led, eller naar man hører hine rædselsfulde Forbandelser i det gamle Testamente, saa kunde man let fristes til, her at ville søge tragisk Stof. Men Jødedommen er for ethisk udviklet hertil; Jehovas Forbandelser ere, om end forfærdelige, dog tillige retfærdige Straffe. Saaledes var det ikke i Grækenland; Gudernes Vrede har ingen ethisk

Charakter, men æsthetisk Tvetydighed.

I den græske Tragedie selv findes en Overgang fra Sorgen til Smerten, og som Exempel herpaa vilde jeg anføre *Philoktet*. Denne er i strængere Forstand en lidende Tragedie. Men ogsaa her hersker dog endnu en høi Grad af Objektivitet. Den græske Helt hviler i sin Skjæbne, hans Skjæbne er uforanderlig, derom kan der ikke videre være Tale. Dette Element er egentlig Sorgens Moment i Smerten. Den første Tvivl, med hvilken egentlig Smerten begynder, det er den: hvorfor vederfares dette mig, kan det ikke være anderledes. Vel er der i *Philoktet*, hvad altid har været mig paafaldende og hvorved den væsentlig adskiller sig fra hiin uddødelige Trilogi, en høi Grad af Reflexion: den mesterlig skildrede Selvmodsigelse i sin Smerte, hvori der er en saa dyb menneskelig Sandhed, men der er dog en Objektivitet, som bærer det Hele. *Philoktets* Reflexion fordyber sig ikke i sig selv, og det er ægte græsk, naar han beklager sig over, at Ingen er vidende om hans Smerte. Der ligger en overordentlig Sandhed heri, og dog viser sig netop her tillige Forskjelligheden fra den egentlige reflekterede Smerte, der altid ønsker at være ene med sin Smerte, som søger en ny Smerte i denne Smertens Eensomhed.

Den sande tragiske Sorg fordrer altsaa et Moment af Skyld, den sande tragiske Smerte et Moment af Uskyldighed; den sande tragiske Sorg fordrer et Moment af Gjennemsigtighed, den sande tragiske Smerte et Moment af Dunkelhed. Saaledes troer jeg bedst at kunne antyde det Dialektiske, hvori Bestemmelserne af Sorg og Smerte berøre hinanden, ligesom ogsaa den Dialektik, der ligger i det Begreb: den tragiske Skyld.

Da det strider mod vor Forenings Bestræbelse at levere sammenhængende Arbejder eller større Heelheder, da vor Tendens ikke er at arbeide paa et babylonisk Taarn, som Gud i sin Retfærdighed kan stige ned og ødelægge, da vi i Bevidsthed af, at hiin Forvirring skete med Rette, anerkjende det som det Eiendommelige for al menneskelig Stræben i sin Sandhed, at den er fragmentarisk, at det netop er det, hvorved den adskiller sig fra Naturens uendelige Sammenhæng; at en Individualitets Rigdom netop bestaaer i dens Kraft i fragmentarisk Ødselhed, og at det, der er det producerende Individ's Nydelse, ogsaa er det reciperende Individ's, ikke den besværlige og nøiagtige Udførelse, eller den langvarige Opfattelse af denne Udførelse, men Frembringelsen og Nydelsen af den glimtende Flygtighed, der for den Frembringende indholder et Mere end hvad den gennemførte Udførelse har, da den er Ideens Apparens, for den Reciperende indeholder et Mere, da dens Fulguration vækker hans egen Productivitet - da Alt dette, siger jeg, strider mod vor Forenings Tendens, ja, da næsten den forelæste Periode maa ansees for et betænkeligt Attentat paa den Interjections-Stiil, hvori Ideen bryder ud, uden at komme til Gjennembrud, der i vort Samfund er tillagt Officialitet, saa vil jeg, efter at have gjort opmærksom paa, at min Adfærd dog ikke kan kaldes oprørsk, da det Baand, der sammenholder denne Periode, er saa løst, at de indeholdte Mellemsætninger stritte aphoristisk og egenraadigt nok frem, blot erindre om, at min Stiil har gjort et Forsøg paa, tilsyneladende at være, hvad den ikke er - revolutionair.

Vort Selskab fordrer ved hvert enkelt Møde en Fornyelse og Gjenfødelse, og til den Ende, at dets indre Virksomhed forynges ved en ny Betegnelse af dets Productivitet. Lader os da betegne vor Tendens som Forsøg i den fragmentariske Stræben eller i den Kunst at skrive efterladte Papirer. Et fuldstændigt fuldført Arbejde staaer i intet Forhold til den digtende Personlighed; ved efterladte Papirer føler man bestandigt paa Grund af det Afbrudte, Desultoriske, en Trang til at digte Personligheden med. Efterladte Papirer ere som en Ruin, og hvilket Tilholdssted kunde være naturligere for Begravne? Kunsten er nu, kunstnerisk at frembringe den samme Virkning, den samme Skjødsløshed og Tilfældighed, den samme anakolutiske Tankegang, Kunsten er, at frembringe en Nydelse, der aldrig bliver præsens, men altid har et Moment af den forbigangne Tid i sig, saa at den er nærværende i den forbigangne Tid. Dette udtrykkes allerede i det Ord: efterladt. I en vis Forstand er jo Alt, hvad en Digter har frembragt, efterladt; men det fuldendte Udførte kunde man aldrig falde paa at kalde et efterladt Arbejde, om det end havde den tilfældige Egenskab, at det ikke var udgivet i hans levende Live. Ogsaa dette antager jeg er en Egenskab ved al menneskelig Frembringelse i dens Sandhed, saaledes som vi have opfattet den, at den er Efterladenskab, da det ikke er Menneskene forundt, at leve i Gudernes evige Beskuelse. Efterladenskab vil jeg altsaa kalde, hvad der frembringes iblandt os, det vil sige kunstnerisk Efterladenskab; Efterladenhed, Indolens vil jeg kalde den Genialitet, vi sætte Priis paa; vis inertie den Naturlov, vi tilbede. Hermed haver jeg nu efterkommet vore hellige Skikke og Vedtægter.

Saa træder da nærmere til mig, kjære Συμπαρανεχρωμενοι, slutter Eder om mig, idet jeg skikker min tragiske Heltinde ud i Verden, idet jeg giver Sorgens Datter i Udstyr Smertens Medgift. Hun er mit Værk, men dog er hendes Omrids saa ubestemt, hendes Skikkelse saa nebuløs, at Enhver af Eder kan forliebe sig i hende og vil kunne elske hende paa sin Maade. Hun er min Skabning, hendes Tanker ere mine Tanker, og dog er det, som om jeg i en Elskovs-Nat havde hvilet hos hende, som havde hun betroet mig sin dybe Hemmelighed, udaandet den og sin Sjæl i mit Favnetag, og som var hun i samme Nu forvandlet for mig, forsvundet, saa hendes Virkelighed kun lod sig spore i den Stemning, der blev tilbage, istedetfor at det forholder sig omvendt, at hun ud af min Stemning fødes til større og større Virkelighed. Jeg lægger hende Ordet i Munden, og dog er det mig, som om jeg misbrugte hendes Fortrolighed, det er mig, som om hun stod bebreidende bag ved mig, og dog er det omvendt, i hendes Hemmelighed bliver hun bestandigt mere og mere synlig. Hun er min Eiendom, min lovlige Eiendom, og dog er det stundom, som om jeg lumskelig havde listet mig ind i hendes Fortrolighed, som maatte jeg bestandig skue mig om efter hende tilbage, og dog er

det omvendt, hun ligger bestandigt foran mig, hun bliver bestandigt kun til, idet jeg fører hende frem. *Antigone* hedder hun. Dette Navn vil jeg beholde fra den gamle Tragedie, som jeg i det Hele vil knytte mig til, skjøndt fra den anden Side Alt bliver moderne. Først dog en Bemærkning. Jeg bruger en qvindelig Figur, fordi jeg nærmest troer, at en qvindelig Natur vil være mest skikket til at vise Forskjellen. Som Qvinde vil hun have Substantialitet nok til, at Sorgen kan vise sig, men som tilhørende en reflekterende Verden vil hun have Reflexion nok til at faae Smerten. For at faae Sorgen maa den tragiske Skyld vakle mellem Skyld og Uskyld, det, hvorved Skylden gaaer over i hendes Bevidsthed, maa altid være en Substantialitetens Bestemmelse; men da for at faae Sorgen den tragiske Skyld maa have denne Ubestemthed, saa maa Reflexionen ikke være tilstede i sin Uendelighed; thi da vilde den reflektere hende ud af sin Skyld, idet Reflexionen i sin uendelige Subjectivitet ikke kan lade det Moment af Arveskyld blive staaende, som giver Sorgen. Da imidlertid Reflexionen er vaagnet, saa vil den ikke reflektere hende ud af Sorgen, men ind i den, den vil i ethvert Øieblik forvandle Sorgen for hende til Smerte.

Labdakos's Slægt er altsaa Gjenstand for de vrede Guders Forbittrelse, *Oedip* har dræbt Sphinx, befriet Theben, *Oedip* har myrdet sin Fader, ægtet sin Moder og *Antigone* er Frugten af dette Ægteskab. Saaledes i den græske Tragedie. Her afviger jeg. Alt forholder sig hos mig ligesaa, og dog er Alt anderledes. At han har dræbt Sphinx og befriet Theben, det er Alle bekjendt, og *Oedip* lever hædret og beundret, lykkelig i sit Ægteskab med *Jokaste*. Det Øvrige er skjult for Menneskenes Øine, og ingen Ahnelse har nogensinde kaldet denne rædsomme Drøm til Virkelighed. Kun *Antigone* veed det. Hvorledes hun har faaet det at vide, ligger udenfor den tragiske Interesse, og Enhver kan i den Henseende overlade sig til sin egen Combination. I en tidlig Alder, før hun endnu var fuldkommen udviklet, have dunkle Hentydninger paa denne rædsomme Hemmelighed momentviis grebet hendes Sjæl, indtil Visheden med eet Slag kaster hende i Angstens Arme. Her har jeg nu strax en Bestemmelse af det moderne Tragiske. Angst er nemlig en Reflexion og er forsaavidt væsentlig forskjellig fra Sorg. Angst er det Organ, hvorved Subjectet tilegner sig Sorgen og assimilerer sig den. Angst er den Bevægelses Kraft, ved hvilken Sorgen borer sig ind i Eens Hjerter. Men Bevægelsen er ikke hurtig som Pilens, den er successiv, den er ikke eengang for alle, men den vorder bestandig. Som et lidenskabeligt erotisk Øiekast attraaer sin Gjenstand, saaledes seer Angsten paa Sorgen for at attraae den. Som et stille uforkrænkeligt Kjærligheds Blik sysler med den elskede Gjenstand, saaledes er Angsten Selvbeskæftigelse med Sorgen. Men Angsten har et Moment mere i sig, som gjør, at den endnu stærkere holder fast ved sin Gjenstand, thi den baade elsker og frygter den. Angst har en dobbelt Function, dels er den den opdagende Bevægelse, der bestandig berører og ved denne Tasten opdager Sorgen, idet den gaaer rundt om Sorgen. Eller Angsten er pludselig, sætter i et eneste Nu hele Sorgen, dog saaledes, at dette Nu øieblikkeligt opløser sig i Succession. Angst i denne Betydning er en ægte tragisk Bestemmelse, og det gamle Ord: quem deus vult perdere, primum dementat, lader sig her ret med Sandhed anvende. At Angst er en Reflexions-Bestemmelse, det viser Sproget selv; thi jeg siger altid: at ængstes for Noget, hvorved jeg adskiller Angsten fra det, hvorfor jeg ængstes, og jeg kan aldrig bruge Angst i objectiv Forstand, medens jeg derimod, naar jeg siger: min Sorg, ligesaa meget kan udtrykke det, jeg sørger over, som min Sørgen derover. Dertil kommer, at Angst altid i sig indeholder en Reflexion paa Tid, thi jeg kan ikke ængstes over det Nærværende, men kun for det Forbigangne eller Tilkommende, men det Forbigangne og det Tilkommende, saaledes holdte imod hinanden, at det Præsentiske forsvinder, er Reflexions-Bestemmelser. Den græske Sorg derimod er, som hele det græske Liv, præsentisk, og derfor Sorgen dybere men Smerten mindre. Angsten hører derfor væsentlig med til det moderne Tragiske. Derfor er *Hamlet* saa tragisk, fordi han ahner Moderens Forbrydelse. *Robertle* diable spørger, hvoraf det dog kunde komme, at han gjør saa meget Ondt. *Høgne*, hvem Moderen havde avlet med en Trolde, kommer tilfældigviis til at see sit Billede i Vandet og spørger nu Moderen, hvorfra hans Legeme har faaet en saadan Form.

Forskjellen er nu let iøinefaldende. I den græske Tragedie beskæftiger *Antigone* sig slet ikke med Faderens ulykkelige Skjæbne. Denne hviler som en uigjennemtrængelig Sorg over den hele Slægt, *Antigone* lever hen sorgløs som enhver anden ung græsk Pige, ja *Choret* beklager hende, da hendes Død er bestemt, fordi hun i en saa ung Alder skal forlade dette Liv, forlade det, uden at have smagt dets skjønneste Glæde, aabenbart forglemmende Familiens egen dybe Sorg. Dermed skal nu ingenlunde være sagt, at det er Letsind, eller at det enkelte Individ staaer ene for sig, uden at bekymre sig om sit Forhold til Slægten. Men det er ægte græsk. Livsforholdene ere dem eengang givne ligesom den Horizont, under hvilken de leve. Er denne end dunkel og skyfuld, saa er den tillige uforanderlig. Den giver en Grundtone i Sjælen, og dette er Sorgen, ikke Smerten. I *Antigone* samles den tragiske Skyld paa et bestemt Punkt, at hun har begravet sin Broder tiltrods for Kongens Forbud. Sees dette som et isoleret Factum, som en Collision mellem søsterlig Kjærlighed og Pietet og et vilkaarligt menneskeligt Forbud, saa vilde *Antigone* ophøre at være en græsk Tragedie, det var et aldeles moderne tragisk Sujet. Det, der i græsk Forstand giver tragisk Interesse, er, at i Broderens ulykkelige Død, i Søsterens Collision med et enkelt menneskeligt Forbud gjenlyder *Oedips* sørgelige Skjæbne, det er ligesom Efterveerne, *Oedips* tragiske Skjæbne, der forgrener sig ud i hans Families enkelte Skud. Dette Totale gjør Tilskuerens Sorg saa uendelig dyb. Det er ikke et Individ, der gaaer under, men en lille Verden, det er den objective Sorg, der, løsladt, nu skrider frem i sin egen forfærdelige Conseqvens som en Natur-Magt, og *Antigones* sørgelige Skjæbne er som Efterklang af Faderens, en potenseret Sorg. Naar derfor *Antigone* tiltrods for Kongens Forbud beslutter at begrave Broderen, saa see vi deri ikke saa meget den frie Handling som den skjæbnesvangre Nødvendighed, der hjemsøger Fædrenes Brøde paa Børnene. Saa megen Frihed er der vel deri, at vi kunne elske *Antigone* for hendes søsterlige Kjærlighed, men i Fatumets

Nødvendighed ligger tillige det ligesom højere Omqvæd, der ikke blot indeslutter Oedips Liv, men ogsaa hans Slægt.

Medens nu den græske Antigone lever sorgløs hen saaledes, at hvis dette nye Factum ikke var kommet til, man kunde tænkt sig hendes Liv i dets trinvis Udfoldelse endog lykkeligt, saa er derimod vor Antigones Liv væsentlig endt. Ikke har jeg karrigt udstyret hende, og som man siger, at et godt Ord paa rette Sted er som Guldæbler i Sølvskaaler, saaledes har jeg her lagt Sorgens Frugt i Smertens Skaal. Hendes Udstyr er ikke forfængelig Pragt, som Møl og Rust kan fortære, det er en evig Skat, Tyvehaand kan ikke bryde ind og stjæle den, dertil vil hun selv være for aarvaagen. Hendes Liv udfolder sig ikke som den græske Antigones, det er ikke vendt ud efter men ind efter, Scenen er ikke udvortes men indvortes, det er en Aandescene. Skulde det ikke være lykkedes mig, kjære Συμπαρανεχρωμενοι, at vinde Eders Interesse for en saadan Pige, eller skal jeg tie til en captatio benevolentiae? Ogsaa hun tilhører ikke den Verden, hvori hun lever, om end blomstrende og sund er dog hendes egentlige Liv et forborgent, ogsaa hun er, skjønndt levende, i en anden Forstand afdød, stille er dette Liv og skjult, Verden hører end ikke et Suk; thi hendes Suk er skjult i hendes Sjæls Løndom. Ikke behøver jeg at erindre om, at hun ingenlunde er en svag og sygelig Qvinde, tvertimod, hun er stolt og kraftfuld. Der er maaskee Intet, der adler et Menneske saa meget som at bevare en Hemmelighed. Det giver hans hele Liv en Betydning, som det dog kun har for ham selv, det frelser ham fra ethvert forfængeligt Hensyn til Omverdenen, sig selv nok hviler han salig i sin Hemmelighed, det kan man næsten sige, om end hans Hemmelighed var den usaligste. Saaledes vor Antigone. Stolt er hun af sin Hemmelighed, stolt af, at hun er udseet til paa en underlig Maade at redde den Oedipske Slægts Hæder og Ære, og naar det taknemmelige Folk tiljubler Oedip Tak og Priis, da føler hun sin egen Betydning, og hendes Hemmelighed synker dybere og dybere ned i hendes Sjæl, utilgængeligere for ethvert levende Væsen. Hun føler, hvor Meget der er lagt i hendes Haand, og dette giver hende den overnaturlige Størrelse, som er nødvendig, for at hun tragisk skal kunne beskæftige os. Som en enkelt Figur maa hun kunne interessere. Hun er Mere end en ung Pige i Almindelighed, og dog er hun en ung Pige; hun er Brud, og dog i al Jomfruelighed og Reenhed. Som Brud har Qvinden naaet sin Bestemmelse, og derfor kan en Qvinde i Almindelighed kun beskæftige os i samme Grad, som hun bringes i Forhold til denne hendes Bestemmelse. Imidlertid gives der Analogier hertil. Man taler saaledes om en Guds Brud, hun har i Troen og Aanden det Indhold, hvori hun hviler. Vor Antigone vilde jeg i en maaskee endnu skjønnere Forstand kalde Brud, ja hun er næsten Mere, hun er Moder, hun er reent æsthetisk virgo mater, sin Hemmelighed bærer hun under sit Hjerte, skjult og forborgen. Hun er Taushed netop fordi hun er hemmelighedsfuld, men denne Tilbagevenden i sig selv, som ligger i Taushed, giver hende en overnaturlig Holdning. Hun er stolt af sin Sorg, hun er jaloux paa den, thi hendes Sorg, det er hendes Kjærlighed. Men dog er hendes Sorg ikke en død urørlig Eiendom, den bevæger sig bestandigt, den føder Smerte og fødes med Smerte. Som naar en Pige beslutter at ofre sit Liv for en Idee, naar hun staaer der med Offerkrandsen om sin Pande, staaer hun Brud, thi den store begeistrende Idee forvandler hende, og Offerkrandsen er ligesom Brudekrandsen. Hun kjender ikke nogen Mand, og dog er hun Brud; hun kjender end ikke Ideen, som begejstrer hende, thi dette vilde være uqvindeligt, og dog er hun Brud. Saaledes er vor Antigone Sorgens Brud. Hun helliger sit Liv til at sørge over Faderens Skjæbne, over sin egen. En saadan Ulykke som den, der har rammet Faderen, kræver Sorg, og dog er der Ingen, som kan sørge derover, da der Ingen er, som veed det. Og som den græske Antigone ikke kan taale, at Broderens Liig henslænges uden den sidste Ære, saaledes føler hun, hvor haardt det vilde have været, om intet Menneske havde faaet det at vide, det ængster hende, at der ikke skulde være bleven fældet en Taare, hun næsten takker Guderne, fordi hun er udseet til dette Redskab. Saaledes er Antigone stor i sin Smerte. Jeg kan her ogsaa vise en Forskiel mellem det Græske og det Moderne. Det er ægte græsk, at *Philoktet* beklager sig over, at der Ingen er, der veed, hvad han lider, det er en dyb menneskelig Trang at ville, at Andre erfare det; den reflekterende Smerte ønsker imidlertid ikke dette. Det falder ikke Antigone ind at ønske, at Nogen skulde erfare hendes Smerte, men derimod føler hun det i Forhold til Faderen, føler den Retfærdighed, der ligger i at sørge, som er ligesaa æsthetisk retfærdigt som at man lider Straf, naar man har gjort Uret. Medens derfor først Forestillingen om at være bestemt til levende at begraves, aftvinger Antigone i den græske Tragedie det Sorgens Udbrud:

(850) ἰὼ δύστανος,
οὔτ' ἐν βροτοῖς οὔτ' ἐν νεκροῖσι
μέτοικος, οὐ ζῶσιν, οὐ θανοῦσι¹

1. (844). O weh Unselige! Nicht unter Menschen, nicht unter Todten,
Im Leben nicht heimisch noch im Tode!
(tilbage)

saa kan vor Antigone sige det om sig selv hele sit Liv. Forskjellen er paafaldende; der ligger i hendes Udsagn en factisk Sandhed, som gjør Smerten mindre. Naar vor Antigone vilde sige det Samme, saa var det uegentligt, men denne Uegentlighed er den egentlige Smerte. Grækerne udtrykke sig ikke uegentligt, netop fordi den Reflexion, som hører dertil, ikke laae i deres Liv. Naar saaledes *Philoktet* klager over, at han lever eensomt og forladt paa den øde Ø, saa har hans Udsagn tillige den udvortes Sandhed; naar vor Antigone derimod føler Smerten i sin Eensomhed, saa er dette jo uegentligt, at hun er alene, men netop derfor er

Smerten først ret egentlig.

Hvad nu den tragiske Skyld angaaer, da ligger den paa den ene Side i det Factum, at hun begraver Broderen, deels ligger den i Contexten med Faderens sørgelige Skjæbne, der underforstaaes fra de tvende foregaaende Tragedier. Her staaer jeg nu atter ved den besynderlige Dialektik, der sætter Slægtens Brøde i Forhold til Individet. Dette er det Nedarvede. Dialektik tænker man sig i Almindelighed temmelig abstract, man tænker nærmest paa de logiske Bevægelser. Livet vil imidlertid snart lære Een, at der gives mange Arter af Dialektik, at næsten enhver Lidenskab har sin egen. Den Dialektik derfor, der sætter Slægtens eller Familiens Brøde i Forbindelse med det enkelte Subject, saaledes, at dette ikke blot lider derunder - thi dette er en Natur-Conseqvens, som man forgjæves vilde søge at forhærde sig imod - men bærer Skylden med, participerer i denne, denne Dialektik er os fremmed, har intet Nødende for os. Vil man imidlertid tænke paa en Gjenfødelse af det antike Tragiske, saa maa ethvert Individ være betænkt paa sin egen Gjenfødelse, ikke blot i aandelig Forstand, men i endelig Forstand af Familiens og Slægtens Modersliv. Den Dialektik, der sætter Individet i Forbindelse med Familie og Slægt, er ingen subjectiv Dialektik, thi denne hæver netop Forbindelsen og Individet ud af Sammenhængen; den er en objectiv Dialektik. Den er væsentlig Pieteten. At bevare denne kan ikke ansees for nogen Skade for Individet. Man lader i vor Tid Noget gjælde i Naturforhold, som man ikke vil lade gjælde i Aandsforhold. Saa isoleret vil man dog ikke være, saa unaturlig, at man ikke vil betragte Familien som et Heelt, hvorom man maa sige, at naar et Lem lider, saa lide de alle. Det gjør man uvilkaarligt, og hvorfor er vel ellers det enkelte Individ saa bange for, at et andet Lem af Familien skal bringe Skjændsel over den, uden fordi han føler, at han lider med derunder. Denne Lidelse maa nu aabenbart Individet tage med, enten det vil eller ei. Men da det Punkt, man gaar ud fra, er Individet, ikke Slægten, saa er denne tvungne Liden maximum; man føler, at Mennesket ikke ganske kan blive Herre over sit Naturforhold, men ønsker det dog saavidt som muligt. Seer derimod Individet Naturforholdet som et Moment med i sin Sandhed, saa udtrykker dette sig saaledes i Aandens Verden, at Individet participerer i Skylden. Denne Conseqvens kunne Mange maaskee ikke fatte, men saa kunne de ei heller fatte det Tragiske. Er Individet isoleret, saa er det enten absolut sin egen Skjæbnes Skaber, og saa er der intet Tragisk mere, men kun det Onde - thi det er end ikke tragisk, at Individet var forblindet eller hildet i sig selv, thi det er dets eget Værk; - eller Individerne ere blot Modificationer af Tilværelsens evige Substans, og saa er atter det Tragiske borte.

Med Hensyn til den tragiske Skyld viser sig nu ogsaa let en Forskjel i det Moderne, efter at dette har optaget det Antike i sig, thi derom kan der egentlig kun nu være Tale. Den græske Antigone participerer ved sin barnlige Pietet i Faderens Skyld, saaledes ogsaa den moderne; men for den græske Antigone er Faderens Skyld og Lidelse et udvortes Factum, et urokkeligt Factum, som hendes Sorg ikke bevæger (quod non volvit in pectore); og forsaavidt hun selv personligt paa Grund af Natur-Conseqvens lider under Faderens Skyld, saa er dette igjen i sin hele udvortes Facticitet. Med vor Antigone er det anderledes. Jeg antager, Oedip er død. Allerede medens han levede har Antigone været vidende om denne Hemmelighed, men har ikke havt Mod til at betro sig til Faderen. Ved Faderens Død er hun berøvet den eneste Udvei til at befries fra sin Hemmelighed. Nu at betro den til noget levende Væsen, vilde være at beskæmme Faderen, hendes Liv faaer Betydning for hende som helliget til ved hendes ubrødelige Taushed daglig, hver Time næsten, at bevise ham den sidste Ære. Een Ting er hun imidlertid uvidende om, om Faderen selv har vidst det eller ikke. Her er det Moderne, det er Uroen i hendes Sorg, det er Amphibolien i hendes Smerte. Hun elsker Faderen af hele sin Sjæl, og denne Kjærlighed drager hende fra hende selv ind i Faderens Skyld; som Frugten af en saadan Kjærlighed føler hun sig fremmed for Menneskene, hun føler sin Skyld jo mere hun elsker Faderen, kun hos ham kan hun finde Hvile, som lige skyldige ville de sørge med hinanden. Men medens Faderen levede, har hun ikke kunnet betro ham sin Sorg; thi hun vidste jo ikke, om han var vidende derom, og altsaa var der en Mulighed for at nedstyrte ham i en lignende Smerte. Og dog, dersom han ikke har været vidende derom, var Skylden mindre. Bevægelsen er her bestandig relativ. Dersom Antigone ikke med Bestemthed vidste det factiske Sammenhæng, saa blev hun ubetydelig, hun vilde da ikke have andet end en Ahnelse at kæmpe med, og det er for lidt til tragisk at beskæftige os. Men hun veed Alt; men indenfor denne Viden er der dog en Uvidenhed, der altid kan holde Sorgen i Bevægelse, altid forvandle den til Smerte. Dertil kommer, at hun bestandig er i Strid med den udvortes Omgivelse. Oedip lever i Folkets Minde som en lykkelig Konge, hædret og priset; Antigone har selv beundret som hun har elsket sin Fader. Hun deeltager i enhver Jubel og Berømmelse af ham, hun er begejstret for Faderen som ingen anden Pige i det hele Rige, hendes Tanke vender bestandig tilbage til ham, hun prises i Landet som et Mønster paa en kjærlig Datter, og dog er denne Begeistring den eneste Maade, paa hvilken hun kan give sin Smerte Udbrud. Hendes Fader ligger hende Altid i Tankerne, men hvorledes, det er hendes smertelige Hemmelighed. Og dog tør hun ikke give sig hen til Sorg, ikke græmme sig, hun føler, hvormeget der hviler paa hende, hun frygter, hvis man saa hende lide, at man skulde komme paa Sporet, og saaledes faaer hun ogsaa fra denne Side ikke Sorgen, men Smerten.

Saaledes udarbejdet og gennemarbejdet tænker jeg vel at Antigone kan beskæftige os, jeg tænker, at I ikke ville bebrejde mig Letsindighed eller faderlig Forkjærlighed, naar jeg mener, at hun vel tør forsøge sig i det tragiske Fag og træde op i en Tragedie. Hidtil er hun kun en episk Figur, og det Tragiske i hende har kun episk Interesse.

Et Sammenhæng, hvori hun kunde passe, er vel heller ei saa svært at udfinde, i den Henseende kan man

gjerne lade sig nøie med hvad den græske Tragedie giver. Hun har en Søster levende, hende vil jeg lade være noget ældre og gift. Hendes Moder kunde ogsaa være levende. At disse naturligviis altid blive Bipersoner, er en Selvfølge, som og, at overhovedet Tragedien faaer et episk Moment i sig, saaledes som den græske Tragedie har det, uden at dette derfor behøver at være saa fremtrædende, dog vil Monologen altid her spille en Hovedrolle, om end Situationen bestandig bør komme den til Hjælp. Alt maa man tænke sig samlet om denne ene Hovedinteresse, som udgjør Antigones Livs Indhold, og naar nu saaledes det Hele er lagt til Orden, saa bliver Spørgsmaalet, hvorledes tilveiebringes den dramatiske Interesse?

Vor Heltinde, saaledes som hun har fremstillet sig i det Foregaaende, er paa Vei til at ville overspringe et Moment af sit Liv, hun er ifærd med at ville leve ganske aandeligt, Noget, Naturen ikke taaler. Med den Dybde, hendes Sjæl har, maa hun nødvendig elske med en overordentlig Lidenskab, naar hun bliver forelsket. Her staaer jeg altsaa ved den dramatiske Interesse – Antigone er forelsket, og jeg siger det med Smerte, Antigone er dødelig forelsket. Her ligger aabenbart den tragiske Collision. Man burde i Almindelighed være lidt mere kræsen med hvad man kalder tragisk Collision. Jo mere sympathetiske de colliderende Magter ere, jo dybere men tillige mere eensartede de ere, desto betydningsfuldere bliver Collisionen. Hun er altsaa forelsket, og den, som er Gjenstanden for hendes Kjærlighed, er ikke uvidende derom. Min Antigone er nu ingen almindelig Pige, og saaledes er ogsaa hendes Medgift en ualmindelig, hendes Smerte. Tilhøre en Mand kan hun ikke uden denne Medgift, det føler hun vilde være for høit povet, at skjule den for en saadan lagttager vilde være umuligt, at ville have skjult den, var en Forsyndelse mod hendes Kjærlighed; men kan hun tilhøre ham med den? Tør hun betroe den til noget Menneske, endog til en elsket Mand? Antigone har Kraft, Spørgsmaalet er ikke, om hun for sin egen Skyld, for at lette sit Bryst, skal betroe Nogen sin Smerte; thi hun kan vel bære den uden Understøttelse, men kan hun forsvare det for den Afdøde? selv lider hun jo ogsaa paa en Maade ved at betroe ham sin Hemmelighed; thi ogsaa hendes Liv er jo sørgeligt medindflettet deri. Dette bekymrer hende imidlertid ikke. Spørgsmaalet er kun om Faderen. Fra denne Side er altsaa Collisionen af sympathetisk Natur. Hendes Liv, som før var roligt og stille, bliver nu, bestandigt i hende selv naturligviis, heftigt og lidenskabeligt, og hendes Replik begynder her at blive pathetisk. Hun strider med sig selv, hendes Liv har hun villet ofre sin Hemmelighed, men nu fordres hendes Kjærlighed som Offer. Hun seirer, det vil sige, Hemmeligheden seirer, og hun taber. Nu kommer den anden Collision, thi for at den tragiske Collision ret skal være dyb, maae de colliderende Magter være eensartede. Den hidtil beskrevne Collision har ikke den Egenskab; thi Collisionen er egentlig mellem hendes Kjærlighed til Faderen og til hende selv, og om ikke hendes egen Kjærlighed er for stort et Offer. Den anden colliderende Magt er den sympathetiske Kjærlighed til hendes Elskede. Han veed, at han er elsket, og vover dristig sit Angreb. Hendes Tilbageholdenhed forundrer ham vel; han mærker, at der maa være ganske særegne Vanskeligheder, men som dog ikke maae være ham uoverstigelige. Alt hvad ham er magtpaaliggende er, at overbevise hende om, hvor høit han elsker hende, ja at hans Liv er forbi, naar han maa give Afkald paa hendes Kjærlighed. Hans Lidenskab bliver tilsidst næsten usand, men kun desto mere opfindsom paa Grund af denne Modstand. Med hver Kjærligheds-Forsikkring forøger han hendes Smerte, med hvert Suk borer han Sorgens Piil dybere og dybere ind i hendes Hjerter. Han lader intet Middel uforsøgt, for at bevæge hende. Han veed som alle Andre, hvor høit hun elsker Faderen. Han træffer hende ved Oedips Grav, hvor hun har søgt hen for at give sit Hjerter Luft, hvor hun overlader sig til sin Længsel efter Faderen, om end selv denne Længsel er blandet med Smerte, fordi hun ikke veed, hvorledes hun skal mødes med ham igjen, om han var vidende om sin Skyld eller ikke. Han overrasker hende, han besværges hende ved den Kjærlighed, hun omfatter Faderen med, han mærker, han gjør et ualmindeligt Indtryk paa hende, han vedbliver, han haaber Alt af dette Middel, og han veed ikke, at han har netop modarbejdet sig selv.

Det, hvorom Interessen altsaa dreier sig, er, at faae hende hendes Hemmelighed fravristet. At lade hende blive temporairt vanvittig og saaledes forraade den, vilde ikke hjælpe. De colliderende Magter holde i den Grad hinanden Stangen, at Handling bliver umulig for det tragiske Individ. Hendes Smerte er nu forøget ved hendes Kjærlighed, ved hendes sympathetiske Liden med den, hvem hun elsker. Kun i Døden kan hun finde Fred; saaledes er hendes Liv helliget til Sorgen, og hun har ligesom sat en Grændse, en Dæmning for den Ulykke, der maaskee skjæbnesvangert vilde have forplantet sig i en følgende Slægt. Kun i hendes Døds-Øieblik kan hun tilstaae Inderligheden af sin Kjærlighed, hun kan kun tilstaae, at hun tilhører ham i det Øieblik, hun ikke tilhører ham. Da *Epaminondas* var bleven saaret i Slaget ved Mantinea, lod han Pilen blive siddende i Saaret, indtil han havde hørt, at Slaget var vundet, fordi han vidste, at det var hans Død, naar den droges ud. Saaledes bærer vor Antigone sin Hemmelighed i sit Hjerter som en Piil, Livet bestandigt dybere og dybere har boret ind, uden at berøve hende Livet, thi saalænge den sidder i hendes Hjerter kan hun leve, men i det Øieblik, den tages ud, maa hun døe. At berøve hende hendes Hemmelighed er det, den Elskende maa stride for, og dog er det tillige hendes visse Død. For hvis Haand falder hun nu? For den Levendes eller den Dødes? I en vis Forstand for den Dødes, og hvad der var forudsagt *Hercules*, at han ikke skulde myrdes af en Levende, men af en Død, passer paa hende, forsaavidt som Erindringen om Faderen er Grunden til hendes Død; i en anden Forstand for den Levendes, forsaavidt som hendes ulykkelige Kjærlighed er Anledningen til, at Erindringen dræber hende.